

Шевченко М. В.,

Національний Технічний Університет України "КПІ", м. Київ

РОЛЬ УКРАЇНОМОВНОГО ПЕРЕКЛАДУ У ВІДТВОРЕННІ АНГЛОМОВНИХ ГРАМАТИЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ РЕФЕРАТИВНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ВИНАХОДИ

Досліджується роль україномовного перекладу у відтворенні англomовних граматичних особливостей реферативної інформації про винаходи. Зокрема, розглядаються поняття реферативної інформації, патенту, перекладу, перекладацьких трансформацій і еквівалентності, а також найрозповсюдженіші англomовні граматичні особливості реферативної інформації про винаходи й способи та приклади їх перекладу.

Ключові слова: реферативна інформація, винахід, граматичні особливості, переклад (відтворення).

Исследуется роль украиноязычного перевода в воспроизведении англоязычных грамматических особенностей реферативной информации об изобретениях. В частности, рассматриваются понятия реферативной информации, патента, перевода, переводческих трансформаций и эквивалентности, а также наиболее распространенные англоязычные грамматические особенности реферативной информации об изобретениях, способы и примеры их перевода.

Ключевые слова: реферативная информация, изобретение, грамматические особенности, перевод (воспроизведение).

The role of the Ukrainian translation in reproduction of the English grammatical peculiarities of information in abstracts on inventions is studied. In particular, the notions of information in abstracts, patent, translation and its transformations and equivalence, the most common English grammatical features of information in abstracts on inventions, as well as methods and examples of their translation.

Key words: information in abstracts, invention, grammatical features, translation (reproduction).

Постановка проблеми. Реферування інформації про винаходи вже з давніх часів відіграє одну з головних ролей у роботі з патентною літературою, допомагаючи прискорити й покращити опрацювання інформаційного масиву патентів і виділити найголовніші аспекти щодо винаходів. Зростання інтересу до проблеми пов'язано з тим, що навіть найменша деталь може кардинально змінити увесь зміст написаного через значну кількість нюансів, які неможливо вірно передати під час перекладу, наприклад, з англійської на українську мову, не знаючи про них.

Актуальність детального вивчення ролі україномовного перекладу у відтворенні англomовних граматичних особливостей реферативної інформації про винаходи на сьогодні полягає в тому, що на сучасному етапі розвитку відбувається швидке поширення міжнародних зв'язків, зокрема в письмовому вигляді. Світова практика свідчить, що одним із засобів їх підтримання і зміцнення є використання адекватного перекладу на рідну мову ділової й науково-технічної літератури як найтипівіших прикладів міжнародної документації. Проте в теперішній час у зв'язку з недостатністю теоретичного й практичного опрацювання питання відтворення граматичних особливостей англomовної реферативної інформації про винаходи саме українською мовою існують ускладнення забезпечення ефективної реалізації, коректності й найвищого рівня цього процесу, що й зумовлює гостру актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Такі відомі вчені як Т.Г. Клепікова, Б.М. Клімзо, Л.Г. Кравець, С.Д. Мальонова, Р.Ф. Проніна, С.Д. Руденко й багато інших присвятили дослідженню англomовної реферативної інформації про винаходи свої численні статті й монографії, проте продовжує залишатися актуальною проблема її відтворення українською мовою.

Метою статті є дослідження ролі україномовного перекладу у відтворенні англomовних граматичних особливостей реферативної інформації про винаходи.

Матеріали та результати дослідження. Матеріалом дослідження слугували англomовні та україномовні патенти, зокрема увагу було сконцентровано на особливостях україномовного перекладу під час відтворення англomовних граматичних особливостей реферативної інформації про винаходи.

Потрібно зазначити, що реферативною інформацією, відповідно до А.І. Кубаха [10, с. 9], є структурний елемент патенту, що передає основну інформацію про його зміст. Поняття реферативної інформації про винаходи є тісно пов'язаним із визначенням патенту. Патентом є державний орган управління або ліцензія, що дає право власності на визначений період часу, зокрема виключне право на вироблення, використання або продаж винаходу [17, с. 1035; 18, с. 630; 19, с. 954]. Патенти, за словами Т.Г. Клепікової [7, с. 5], є найбільш формалізованим видом науково-технічної інформації, позаяк вони є основними документами, що відображають винахід, і повинні повністю розкривати його технічну сутність і містити достатню інформацію для подальшої розробки об'єкта винаходу чи його безпосереднього використання. Переклад патенту повинен також відповідати прийнятій у кожній країні структурі, яка визначається відповідними регламентуючими документами, тобто чинними стандартами. Відомості в описах винаходів завжди однотипні й обов'язково належать до нових технічних рішень, тексти описів винаходів мають стандартну, суворо регламентовану форму надання інформації, їм притаманні типові усталені мовні звороти.

Головною ознакою реферативної інформації є її тісна пов'язаність із науково-технічним стилем, а також присутність як у англійській, так і в українській мовах лексичних штампів (кліше), спеціальних термінів і граматичних особливостей тощо. Саме відтворення українською мовою останніх ми й розглянемо в подробицях далі.

Переклад патенту, а отже й реферативної інформації про винаходи, має свої стилістичні особливості, які вимагають від перекладача дотримання певних норм, що слугують додатком до загальних правил повного письмового перекладу.

В перекладі всі аспекти тексту оригіналу пов'язані між собою і перекладач повинен одночасно обробити граматичну, лексичну, стилістичну, загальнотекстову й комунікативну інформацію. До стилістичних характеристик

тексту відносяться і частотність вживання певних слів, і застосування певних граматичних форм і структур [9, с. 217].

У цьому зв'язку незайве згадати, що одне з головних завдань перекладача полягає, як зазначає В.С. Виноградов [3, с. 18–19], в максимально повній передачі змісту оригіналу, і, як правило, фактична спільність змісту оригіналу й перекладу дуже значна. Найголовнішими аспектами процесу перекладу є перекладацькі трансформації і перекладацька еквівалентність. Перекладацькими трансформаціями, згідно з О.Л. Каменською [6, с. 24], є міжмовні перетворення, перебудова елементів вихідного тексту, операції перевираження смислу або перефразування з метою досягнення перекладацького еквівалента. Міжмовні перекладацькі трансформації є тісно пов'язаними з перекладацькою еквівалентністю, яка досягається через них. Згідно з тлумачним словником лінгвістичних термінів [5, с. 55], еквівалентність перекладу є максимальною ідентичністю усіх рівнів змісту текстів оригіналу й перекладу.

Переклад, на думку Р.Т. Белла [16, с. 6], є заміною відображеного тексту в одній мові еквівалентним текстом в іншій мові. Тексти в різних мовах можуть бути еквівалентами в певній мірі (повними або частковими) залежно від контексту, семантики, граматики, лексики тощо. Розглянемо особливості україномовного відтворення англійських граматичних особливостей реферативної інформації про винаходи.

Серед них найрозповсюдженішими є: 1) конструкція з формальним підметом *it*, 2) конструкція зі словосполученням *which latter*, 3) пасивна конструкція, 4) конструкція з причинно-наслідковими сполучниками й логічними зв'язками, 5) особове речення в англійській мові, представлене безособовим реченням в українській мові, 6) інверсія, 7) інфінітивна конструкція, 8) обставинний зворот та інверсія дієслова *to be*, а також 9) конструкція з додатковим означенням *said*. Розглянемо їх детальніше.

Однією із найяскравіших граматичних особливостей реферативної інформації є інверсія, яку А.Й. Багмут [2] визначає як зміну звичайного прямого чи зворотного порядку слів у реченні на стилістично маркований, із метою логічного чи експресивного виділення певного слова або групи слів. Наприклад:

According to the present invention, there is provided a compressor for a gas turbine engine comprising a cylindrical outer casing and a cylindrical inner casing. – **Пропонується компресор** для газотурбінного двигуна, що містить циліндричний зовнішній корпус і циліндричний внутрішній корпус.

Розглядаючи англійський приклад і його переклад українською мовою, можемо побачити, що для відтворення інверсії в реферативній інформації мовою перекладу, найрекурентніше використовуються перекладацький відповідник і калькування.

Із граматичної точки зору реферативна інформація про винаходи майже не відрізняється від звичайних науково-технічних текстів, хоча, варто зазначити, згідно з Б.М. Клімзо [8, с. 203–204], що в ній часто використовується інверсія, зокрема емпатична:

Formed above the sub-combustion chamber 5 is a combustion air preheating chamber 23 which communicates with the former at its front end. – **Над вторинною камерою згоряння розташована камера 23** для підігрівання первинного повітря, що з'єднується із вторинною камерою біля передньої стінки.

З іншого боку, в реферативній інформації рідко зустрічаються довгі “означальні ланцюжки”, що складаються з декількох іменників у називному відмінку, а також називний відмінок із дієсловами-зв'язками *seem* і *appear*, умовні речення, такі безособові конструкції як *it is believed (thought)* і вирази *it would appear, perhaps*. Імплікації є повністю відсутніми. Це все пояснюється прагненням до найбільшої точності висловлювання й тим, що адресатом не обов'язково є спеціаліст конкретної галузі, який розуміє все написане цілком, а може бути спеціаліст середньої кваліфікації. Тому, саме для такого адресата, як зазначає Є.Д. Мальонова [11, с. 49], доволі часто вживаються такі фрази як *it is well known, it will (should) be understood that, it will be readily apparent (appreciated) that*, що перекладаються як *зрозуміло, очевидно*:

It will be appreciated that by all said effects of the invention a perfectly efficient device is obtained. – **Очевидно, що, з огляду на вищесказане, винахід дозволяє отримати виключно ефективний прилад.**

Варто також зауважити, що для звичайних науково-технічних текстів звичними є конструкції на кшталт “*A sleeve surrounds the stationary member, which is provided with holes*”, причому кома перед *which* вказує на зворот, що позначає підмет, а не додаток. Проте кома в таких випадках використовується дуже непослідовно, тому, задля забезпечення кращого розуміння інформації під час можливого відтворення англійських виразів іншими мовами, в реферативній інформації використовують більш точну конструкцію з обставинним зворотом та інверсією дієслова *to be*, яка перекладається українською мовою вже не інверсією, а прямим порядком слів:

Surrounding the stationary member is a sleeve which is provided with holes. – **Стаціонарний елемент охоплює склянку, що має отвори.**

Ще більш висока точність досягається за допомогою надзвичайно розповсюдженого в патентах, а отже й у реферативній інформації про винаходи, словосполучення *which latter*, яке в українській мові не має повного відповідника, тому просто перекладається за допомогою трансформації генералізації – словом *який (яка / які)*:

Within the intermediate header is a diaphragm separating the lower part thereof from the upper part thereof, from which latter the superheated steam is taken to the desired point of use. – **Усередині проміжного колектора знаходиться діафрагма, що відділяє нижню частину колектора від його верхньої частини, з якої перегріта пара надходить до точки відбору.**

Також нерідко протягом усієї реферативної інформації про винаходи, згідно з Б.М. Клімзо [8, с. 204–205], окрім номера позиції, який, здавалося б, однозначно визначає деталь, винахідник вводить одне, два й навіть три додаткових означення. Наприклад: *the said opposed wall 11* замість простого *wall 11*. Зазвичай такі додаткові слова, як наприклад *said*, упускаються в українській мові чи навпаки, якщо вони необхідні для юридично точної передачі, перекладаються емпатично словами *зазначений, згаданий* тощо.

Речення реферативної інформації про винаходи будуються в чіткій логічній послідовності. Науковий виклад

є, як правило, монологічним. У науково-технічному стилі, з яким тісно пов'язана патентна література, можливі довгі складні речення, які, як зазначає В.А. Судовцев [15, с. 143], сприяють високій інформативності: достатньо повному й детальному передаванню інформації, а речення часто складаються з кількох предикативних структур і ускладнені дієприкметниковими зворотами й вставними структурами, які збільшують їх ємкість. Велику роль при цьому відіграють елементи зв'язку. Тому, аналогічно, в англомовній реферативній інформації через послідовність і доказовість наукового викладу часто використовують причинно-наслідкові сполучники й логічні зв'язки *since, therefore, it follows* (так, таким чином) тощо. Наприклад:

Furthermore, since the equipment width is reduced and a small size board is used ... – Крім того, оскільки ширина обладнання зменшена й використовується невеликий розмір клавіатури ...

Автори англомовних патентів, а тому й реферативної інформації про винаходи, згідно з С.Д. Руденко [14, с. 12], нерідко вживають граматичні конструкції від першої особи, а також займенники *they* і *one* без вказівки на виконавця дії. Однак, оскільки в українських патентах такі формулювання не прийняті, їх не слід вживати під час перекладу. В українській мові перша особа й особові займенники відсутні в таких конструкціях, речення є безособовими, а з можливих особових форм, більшим ступенем абстрактності характеризується форма 3-ї особи, тому в науково-технічному стилі може використовуватися виключно ця особова форма. Виходячи з викладеного, можна надати такі приклади:

My invention relates to ... – Винахід відноситься до ...

I aim to provide an engine ... – Мета винаходу – створити двигун ...

According to the invention we provide ... – Пропонується ...

Науково-технічній мові, на думку А.В. Парахіної [12, с. 22], властива, так звана, “номінативна побудова”, тобто збільшення частки імен і зменшення частки дієслів: перше місце займають іменники, друге – прикметники, а третє – дієслова. В науково-технічному стилі, а тому й в англомовній реферативній інформації про винаходи специфічним є, згідно з М.В. Аристовим [1, с. 46], вживання певних іменників у множині для позначення видів, сортів, речовин, інструментів (*oils, fats, sands, dividers, jointers*), які в українській мові так само відтворюються у множині (*мастила, жири, піски, роз'єднувачі, з'єднувачі*).

У своїй праці “Введение в практику перевода научной и технической литературы на английский язык” О.Л. Пумпянский [13] зазначає, що найтипівішими граматичними особливостями англомовного науково-технічного тексту, а тому й патентної реферативної інформації, є:

1) представлення в науково-технічних текстах складної синтаксичної будови в основному складнопідрядними реченнями;

2) ускладнення синтаксичної структури речення за рахунок використання інфінітивних конструкцій (які в більшості випадків в українській мові відтворюються не інфінітивом, а іменником). Наприклад:

Objects of the present invention are to overcome the above disadvantages and to provide ... – Цей винахід спрямований на усунення зазначених недоліків за допомогою ...

3) переважання серед граматичних конструкцій у англомовному тексті пасивної.

Грамматичні особливості патентів і реферативної інформації про винаходи англійською мовою відображаються в існуванні двох можливостей пасивної дієслівної трансформації у зв'язку з відсутністю відмінкової зміни іменника, що робить форми прямого й непрямого об'єкта (додатка) однаковими й дозволяє, за словами С.Я. Докштейн [4, с. 12], пасивні дієслівні трансформації в обох випадках. У мові перекладу прямий додаток є вираженням іменником або займенником у знахідному відмінку. Трансформація дієслова в активній формі в пасивну можлива лише за допомогою перетворення прямого об'єкта на суб'єкт. Прикладом пасивної конструкції є:

While the invention has been described in terms of the preferred embodiments, numerous variations may be made in the apparatus illustrated in the drawings and herein described without departing from the invention as set forth in the appended claims. – Цей винахід було описано із зазначенням бажаних прикладів його реалізації, однак у ілюстрований на кресленнях і описаний вище пристрій можуть бути внесені численні зміни, що не виходять за межі суті й обсягу винаходу, визначених у доданій формулі винаходу.

В реферативній інформації про винаходи, згідно з С.Д. Руденко [14, с. 18-19], широко використовуються граматичні конструкції з формальним підметом *it: it is customary to, it is common practice to, it is old to, it is orthodox practice to, it has (long) been the practice to, it is the general custom to, it is usual to*, після яких вживається інфінітив. Багато авторів вживають вираз *it is known to ...* Формальний підмет під час перекладу таких речень опускається. Присудок перекладається словом *зазвичай*, а інфінітив стає присудком. Наприклад:

In such systems it has been usual to employ ... – У таких системах зазвичай застосовують ...

Отже, беручи до уваги вищенаведену інформацію, роль україномовного перекладу у відтворенні англомовних граматичних особливостей реферативної інформації про винаходи є значною, адже англомовні граматичні конструкції мають велику кількість особливостей, які існують лише в англійській мові, тому для забезпечення їх адекватного й коректного україномовного відтворення слід детально вивчати правила й винятки під час перекладу патенту і граматичних особливостей його складових частин, і тоді можна буде здійснити насправді якісний англо-український переклад реферативної інформації про винаходи.

Література:

1. Аристов Н. В. Основы перевода. – М. : Издательство литературы на иностранных языках, 2009. – 264 с.
2. Багмут А. Й. Інверсія. // Українська мова : Енциклопедія. – К. : Українська Енциклопедія, 2000. – 205 с.
3. Виноградов В. С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы). – М. : Издательство института общего среднего образования РАО, 2001. – 224 с.
4. Докштейн С. Я. Практический курс перевода научно-технической литературы (английский язык). / С. Я. Докштейн, Е. А. Макарова, С. С. Радоминова. – Изд. 3-е, исправл. и дополн. – М. : Военное издательство, 1973. – 448 с.

5. Єрмоленко С. Я. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бибик, О. Г. Тодор. – К. : Либідь, 2001. – 224 с.
6. Каменская О. Л. Переводческие трансформации. – М. : Высшая школа, 2007. – 152 с.
7. Клепикова Т. Г. Методические указания по проведению анализа лексико-грамматических и стилистических особенностей текстов патентных описаний для студентов V курса специальности "Перевод". / Т. Г. Клепикова, А. С. Ревина. – Севастополь : Изд-во СевНТУ, 2006. – 48 с.
8. Климзо Б. Н. Ремесло технического переводчика. Об английском языке, переводе и переводчиках научно-технической литературы. – 2-е изд., перераб. и дополн. – М. : "Р. Валент", 2006. – 508 с.
9. Коломієць С. С. Жанрово-стильова домінанта як базова категорія в усному та письмовому перекладі // Гуманітарний вісник. Серія : Іноземна філологія: Всеукраїнський збірник наукових праць. Число 11 : У двох томах. – Черкаси : ЧДТУ, 2007. – Том I. – 2007. – С. 214-219.
10. Кубах А. І. Методичні рекомендації до підготовки рефератів з правових дисциплін для студентів денної форми навчання. – Харків : ХНАМГ, 2007. – 16 с.
11. Малёнова Е. Д. Перевод патентов США и Великобритании: от теории к практике : [учеб.-метод. пособие]. / Е. Д. Малёнова, Л. А. Матвеева. – Омск : Изд-во ОмГУ, 2008. – 144 с.
12. Парахина А. В. Пособие по переводу технических текстов с английского языка на русский. – М. : Высшая школа, 2002. – 323 с.
13. Пумпянский А. Л. Введение в практику перевода научной и технической литературы на английский язык. – М. : Наука, 1965. – 304 с.
14. Руденко С. Д. Перевод описаний изобретений к патентным документам Великобритании и США (Методические рекомендации). – М. : ЦНИИПИ, 1980. – 68 с.
14. Судовцев В. А. Научно-техническая информация и перевод. Пособие по английскому языку : [учебное пособие]. – М. : Высшая школа, 1989. – 232 с.
16. Bell R. T. Translation and Translating : Theory and Practice (Applied Linguistics and Language Study). – London : Longman, 1991. – 320 p.
17. Cambridge International Dictionary of English. – Cambridge : Cambridge University Press, 1995. – 1792 p.
18. Collins Compact English Dictionary. – NY : Harper Collins Publishers, 1998. – 1040 p.
19. Random House Webster's college dictionary. – NY : Random House, 1997. – 1535 p.